

Тема: Культура професійного мислення студентів ВНЗ

План

Вступ

1. Визначення поняття «мислення», його особливості, форми та види.
 2. Визначення поняття «культура мислення».
 3. Структура поняття «культура мислення».
 4. Особливості культури професійного мислення студентів ВНЗ.
- Висновки

Ключові слова: мислення, форми мислення, види мислення, особливості мислення, культура мислення, культура професійного мислення, структура поняття «культури мислення».

Рекомендована література

1. Голубєва М. О. Педагогічна система реалізації поняття «культура мислення» / Марія Голубєва // Наукові записки НаУКМА. – 1999. – Т. 7 : Політологія. Соціологія. – С. 75 - 79.
2. Ичалова М. Х. Познавательная культура и религиозное сознание : аспекты взаимосвязи : дис. ... канд. филос. наук : 9.00.11 / М. Х. Ичалова; Дагестанский гос. ун-т. – Махачкала : [б. и.], 2004. – 147 с.
3. Касымжанов А. Х. О культуре мышления / А. Х. Касымжанов, А. Ж. Кельбуганов. – М. : Политиздат, 1981. – 128 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
5. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення / Навч. посібник / В. С. Лозниця. – Київ: ЕксОб, 1999. – 304 с.
6. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навч. посібник / С. Д. Максименко, В. О. Солов'єнко. – Київ : МАУП, 2000. – 256 с.
7. Педагогика : большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск : [б. и.], 2005. – 719 с.

Формалізована структура змісту теми

Пізнавальна функція мислення: розкриття сутності феноменів та процесів, які відбуваються в природі, суспільстві, свідомості.

Механізм мислення: операції аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікації та інші.

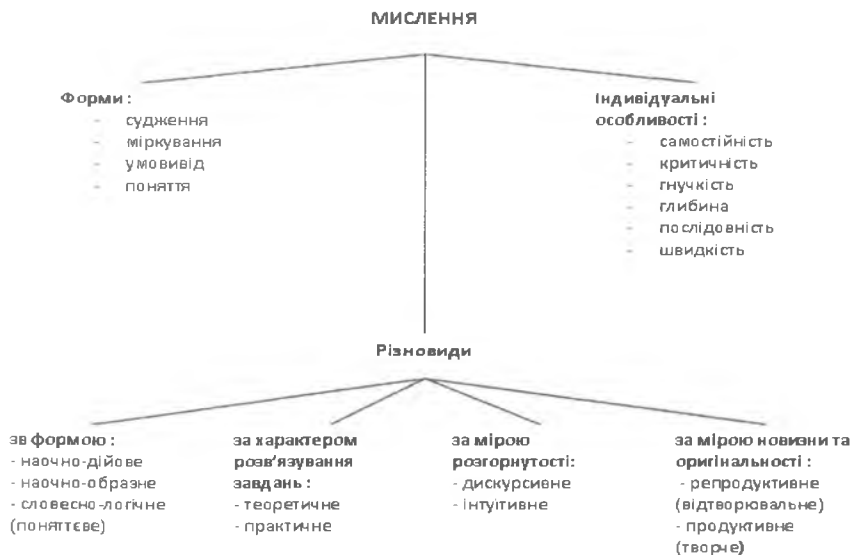

Рис. 1. Форми, різновиди, індивідуальні особливості мислення за С. Максименком

Вступ. Сучасне суспільство відчуває потребу в особистості, яка усвідомлює сенс людського буття та постійно прагне самореалізації, самодосконалення, самопізнання; яка володіє високою культурою загального та професійного мислення. Останній психологічний феномен має складну структуру (див. рис. 1).

Цей запит часу, чинники якого наведені вище, спричинив рух до формування змісту освіти на компетентнісній основі. У багатьох країнах світу переглядаються і вносяться зміни до навчальних планів і навчальних програм таким чином, щоб основні результати навчання формували ключові компетентності. Ключові компетентності «становлять основний набір найзагальніших понять, які слід деталізувати в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відношень за навчальними галузями й життєвими сферами» [4, с. 11]. За документами Ради Європи пізнавально-інтелектуальна, багатокультурна, культурна компетентність є одними з ключових компетентностей (див. рис. 2) [4, с. 49].

Рис. 2. Місце та структура пізнавально-інтелектуальної компетентності майбутнього фахівця

Компетентнісний підхід проголошено одним із напрямів стратегічного розвитку освіти в Україні. Саме його впровадження дає можливість зреалізувати очікування суспільства щодо поліпшення стану освіти, проголошені в національній Доктрині розвитку освіти. Ці очікування та надії спрямовані на перехід усієї системи освіти на нову парадигму освіти, на її конкурентність у європейському та світовому освітніх просторах. В цьому документі передбачено формування покоління молоді, яке буде мобільним на ринку праці, матиме необхідні якості для інтеграції в суспільство на різних рівнях, буде здатним навчатися протягом усього життя, здатним робити свідомо власний світоглядний вибір. Реалізація останнього можлива за умови організації такого навчально-виховного процесу, який би забезпечував кожному студенту можливість усвідомлення цінностей людської культури. Однією із провідних складових якої є загальна та професійна культура мислення

1. Визначення поняття «мислення», його особливості, форми та види. Для розуміння питання розвитку культури професійного мислення студентів

ВНЗ визначимося з понятійно-категоріальним апаратом. Академік НАПН України С. Максименко визначає в такий спосіб поняття «*мислення*» - *це «вища абстрактна форма пізнання об'єктивної реальності»; «процес руху думки від невідомого до відомого»* [6, с. 155]. За сучасним українським науковцем В. Лозницею: «Мислення – процес опосередкованого та узагальненого пізнання людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх історичних властивостях, зв'язках і відносинах» [5, с. 146]. Значення процесу мислення в житті людини полягає в тому, що воно дає можливість наукового пізнання світу. За допомогою розумових і практичних дій відбувається перехід від фактів до розкриття їхньої сутності, до узагальнюючих висновків. *Розумові дії* – «це дії з об'єктами, відображеними в образах, уявленнях і поняттях про них» [6, с. 158]. Ці дії відбуваються подумки за допомогою мовлення. Розумові дії бувають сенсорними, перцептивними, уявними, мисленневими.

Складовими розумових дій є формально-логічні операції (порівняння, аналіз, синтез, дедуція, індукція, абстрагування, узагальнення, конкретизацію, класифікацію, систематизацію, моделювання, ідеалізацію, аналогію та багато інших). Наведемо визначення деяких із них. За допомогою логічної операції *порівняння* пізнаються схожі та відмінні ознаки та властивості об'єктів. *Формально-логічний аналіз* - це уявне розчленування об'єктів свідомості, виокремлення в них частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей. *Мисленевий синтез* - це уявне поєднання окремих частин, аспектів, елементів і властивостей об'єктів в єдине, якісно нове ціле. *Абстрагування* - це формально-логічна операція уявного відокремлення одних ознак і властивостей предметів від інших та від самих предметів, яким вони властиві. *Класифікація* - це формально-логічна операція, при якій відбувається об'єднання феноменів у групи, класи, загони, фракції, роди, види та т. і. на основі однієї чи декількох ознак. Мислительна операція *систематизація* - це формально-логічна операція з упорядкування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів.

Результати процесу мислення існують у формах мислення: поняттях, судженнях, умовиводах (умозаключеннях). *Поняття* - це форма мислення, про суттєві ознаки предмета. За допомогою цієї форми мислення пізнається сутність предметів та явищ дійсності в їхніх істотних зв'язках і відносинах, узагальнюються їхні істотні ознаки. Наукові поняття – це *терміни*, в які вкладається однозначний чітко визначений зміст на відміну від побутових понять. Найбільш широкі поняття – це *категорії*, як правило, йдеться про філософські категорії. Зрозуміло, що зміст термінів, категорій з розвитком науки змінюється: розширюється, поглиблюється. Тобто носить історичний характер. З появою нових феноменів з'являються нові наукові поняття. *Судження* – це форма мислення, в якій щось стверджується або щось заперечується про предмет мислення. *Умовивід (умозаключення)* - це форма мислення, в якій з одного або кількох суджень виводиться нове.

Об'єктом розумової діяльності людини є пізнавальні завдання, які мають різне змістове підґрунтя і зумовлюють різне співвідношення предметно-дійових, перцептивно-образних та поняттєвих компонентів у їхньому розв'язуванні. Тому розрізняють *три основні види мислення*: 1) наочно-дійове мислення; 2) наочно-образне мислення; 3) словесно-логічне або абстрактне мислення [6, с. 166 - 167].

- *Наочно-дійове мислення* характеризується тим, що розв'язання завдання відбувається безпосередньо в процесі діяльності людини.

- *Наочно-образне мислення* функціонує в образах, маніпулюючи якими людина аналізує, порівнює чи узагальнює, як правило, зовнішні характеристики, сторони, аспекти процесів, предметів та явищ.

- *Словесно-логічне або абстрактне мислення* здійснюється за допомогою понять, термінів, категорій у словесній формі. Вони не мають безпосереднього чуттєвого підґрунтя (запаху, кольору, ваги), властивого сприйманню та уявленню, однак відображають суттєві ознаки предметів.

Розумова діяльність людей підпорядкована загальним психічним закономірностям, водночас *характеризується такими індивідуальними особливостями як:*

- *самостійність мислення* (вміння людини бачити нові проблеми, формувати їх як задачі та самостійно розв'язувати їх, не звертаючись по допомогу до інших);

- *критичність мислення* (здатність об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища, виявляти цінне та помилкове в ньому, здатність суб'єкта пізнавальної діяльності не потрапляти під вплив чужих іноді помилкових думок чи емоцій);

- *глибина мислення* (уміння проникати в сутність складних питань, розкривати причини явищ, приховані за нашаруваннями неістотних проявів, бачити проблему там, де її не помічають інші, передбачати можливості наслідки подій, процесів, вчинків);

- *гнучкість мислення* (уміння швидко змінювати свої дії при зміні ситуації діяльності, звільняючись від залежності стереотипів, способів і прийомів розв'язання аналогічних завдань закріплених у попередньому досвіді,);

- *широта мислення* (здатність охопити широке коло питань у теоретичному чи практичному аспектах, прояв творчості в різних галузях людської діяльності);

- *послідовність мислення* (уміння правильно використовувати закони та правила формальної логіки, наприклад, дотримуватися логічної наступності при висловлюванні суджень, їхньому обґрунтуванні);

- *швидкість мислення* (здатність тверезо розібратися в складній ситуації, швидко вибрати оптимальне рішення та діяти відповідно йому) [6, с. 167-168].

2. Визначення поняття «культура мислення». На думку сучасного білоруського науковця Е. Рапацевича під культурою мислення слід розуміти «сукупність формально-логічних, мовних, змістовно-методологічних і етичних знань, умінь і навичок, що проявляються в інтелектуальній діяльності людини» (переклад з російської тут та надалі наш – Т. Б., М. Г.) [7, с. 271]. На думку цього автора, від них залежать процеси соціалізації особистості, її професійні успіхи та творчі досягнення. Аналізуючи це поняття з точки зору філософії, М. Ічалова робить висновок, що «по своїй суті культура мислення виступає як певний рівень розвитку здатності людини до адекватного відображення в поняттях й інших розумових формах об'єктивної логіки буття та свого власного існування» [2, с. 15].

На думку М. Голубевої: «Під культурою мислення маємо на увазі ступінь володіння особою методами та формами розумової діяльності, ... що складається із двох основних структурних елементів: логічності й діалектичності, кожен з яких у свою чергу теж має свої складові та їх функціональний зв'язок» [1, с. 75].

А. Касимжанов і А. Кельбуганов під культурою мислення в широкому сенсі розуміють «певний ступінь розвитку здатності мислення, що включає цілісну систему інтелектуальних здібностей: розум, здібність судження та продуктивну уяву» [4, с. 7]. У вузькому сенсі під культурою мислення ці науковці розуміють – «теоретичні здібності мислення», або «мистецтво оперування поняттями, що досягається шляхом оволодіння прийомами, способами мислення, які допомагають все більш глибоко та всебічно, і тим самим правильно відображати світ, що вічно розвивається» [4, с. 7].

Незважаючи на велику кількість наукових розвідок, пов'язаних з визначенням поняття «культура мислення», аналіз цього терміну та його структура з педагогічної точки зору залишається недостатньо вивченим.

3. Структура поняття «культура мислення». Йдучи за М. Голубевою, яка розглядає структуру культури мислення, як єдність двох основних елементів: логічного та діалектичного (див. рис. 3), зупинимось детальніше на змісті останніх. «Під логічним елементом ми розуміємо такий спосіб міркування, оперування думками, за якого з істинних засновків неминуче випливає істинний висновок» [1, с. 75]. Тобто, культура мислення полягає в умінні правильно застосовувати закони формальної та правила формальної логіки в кожному окремому акті мислення. Свідоме або стихійне дотримання законів формальної логіки (закону тотожності, закону протиріччя, закон достатньої підстави) робить наше мислення логічним, і воно набирає трьох істотних ознак: визначеності, несуперечливості, доказовості. Якщо ж вимоги формально-логічних законів порушуються, то міркування втрачають ці важливі ознаки культури мислення.

«Під діалектичним елементом структури «культури мислення» ми розуміємо такий спосіб міркування, при якому свідомо застосовуються закони та принципи діалектики» [1, с. 76]. Тобто, виконуючи вимоги законів діалектики, ми повинні розглядати явища, що вивчаються, у взаємозв'язку

та розвитку, виявляти механізм переходу кількісних змін у якісні та навпаки; пізнаючи феномени, що змінюються, — розкривати в кожному з них єдність протилежностей та їхню боротьбу, визначити тенденції, які, заперечуючи одна одну, утримують при цьому позитивні моменти стану предметів.

Маємо, зауважити, що у процесі формування культури мислення діалектичність, як один із структурних елементів, є головною, провідною складовою, а логічність — підпорядкованою, але необхідною, хоча й недостатньою. Для становлення, формування, розвитку культури мислення взагалі та культури професійного мислення майбутніх фахівців зокрема обидві складові - суттєві й необхідні. Нехтування хоча б однією з них призводить до абсолютизації іншої, в кінцевому підсумку — дисгармонії, до низького рівня культури мислення особистості.

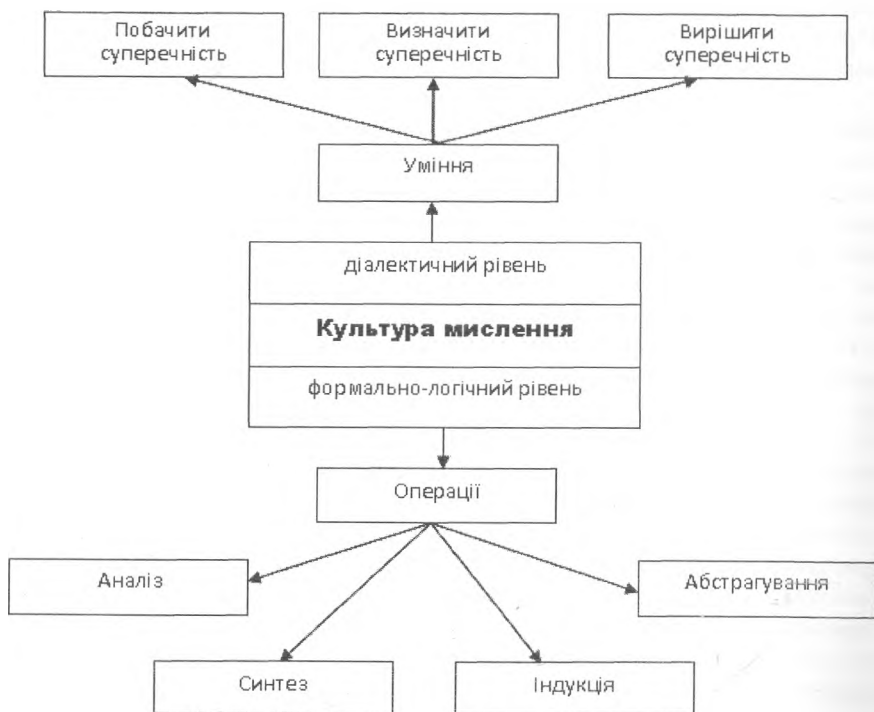

Рис 3. Структура поняття культури мислення за М. Голубовою

4. Особливості культури професійного мислення студентів ВНЗ. Вплики часу є тією рушійною силою, що потужно впливає на культуру мислення сучасних студентів. Ці вимоги можна визначити як завдання до навчально-виховного процесу, а саме сформувати «вміння оперувати такими технологіями та

знаннями, що задовольняють потреби інформаційного суспільства, підготують молодь до нових ролей у цьому суспільстві» [4, с. 7]. Звідси витікає те, що культура професійного мислення студентів ВНЗ має певні *особливості*:

- як майбутній фахівець, студент має оволодіти обраною професією, бути в ній компетентним;
- майбутній професіонал має знати та застосовувати на практиці закони формальної та діалектичної логіки;
- студент повинен активно використовувати власний психологічний потенціал, особливо саморефлексію.

Отже у вирішення конкретних завдань майбутній фахівець має органічно поєднувати всі три особливості, як основу для успішної професійної діяльності.

Наразі проблема формування культури професійного мислення у навчально-виховному процесі ВНЗ України є дуже актуальною. Стрімкий розвиток науки, новітніх технологій, соціальні процеси висувають нові вимоги до підготовки сучасного фахівця у ВНЗ. Ці вимоги до навчально-виховного, насамперед, знайшли своє відображення в оновленні змісті освіти, у виникненні нових напрямів науки, нових напрямів підготовки, нових навчальних предметів. Безумовно, що процеси трансформації суспільства й надалі впливатимуть на освітні процеси. Але також зрозумілим є і те, що підходи до опанування змісту навчальних дисциплін, неможливе без опанування уміннями та навичками розумової діяльності, без опанування майбутніми випускниками ВНЗ складових та рівнів культури професійного мислення.

Висновки. Осмислення всіх процесів в освітній сфері відбувається з точки зору розвитку культури XXI століття. Культура мислення посідає особливе місце серед інших ознак культурної людини. Законодавство України в галузі освіти та Європейські освітні документи зорієнтовані на формування у майбутнього фахівця ключових компетентностей. До складу останніх відносять і пізнавально-інтелектуальну компетентність. Загальний процес формування культури професійного мислення майбутнього фахівця дає потужний поштовх до розвитку молоді особистості в цьому плані.

Дидактичний тест

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді із перелічених варіантів:

А. Існують такі форми мислення:

1. Судження.	4. Порівняння.
2. Міркування.	5. Поняття.
3. Умовивід.	

Б. Бувають такі види мислення згідно з класифікацією С. Максименка:

1. Наочно-дійове мислення.	3. Словесно-логічне.
2. Наочно-образне мислення.	4. Абстрактне мислення.

В. Структура культури мислення за М. Голубевою складається з таких елементів:

1. Формально-діалектичного.	3. Діалектико-логічного.
2. Діалектичного.	4. Логічного.

Г. До індивідуальних особливостей мислення С. Максименко відносить:

1. Самостійність.	5. Послідовність.
2. Довготу.	6. Глибину.
3. Критичність.	7. Швидкість.
4. Гнучкість.	

Контрольні запитання та завдання

1. Дайте сучасне наукове визначення поняттю «мислення».
2. Охарактеризуйте основні формально-логічні операції.
3. Які бувають основні види мислення?
4. Перелічіть форми мислення та розкрийте їхній зміст.
5. Укажіть, в чому полягають індивідуальні особливості мислення.
6. Яка структура культури мислення за М. Голубевою?
7. Які особливості повинні бути притаманні культурі професійного мислення студентів ВНЗ?

Альтернативно-тестові завдання для самоконтролю

1. Чи достатньо, характеризуючи мислення, вказати на такі його ознаки: це спосіб опосередкованого та узагальненого відображення внутрішніх властивостей об'єктів та явищ дійсності?
2. Чи правильно названі форми мислення: наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне, поняттєве?
3. Чи всі розумові операції перелічено: систематизація, аналіз, синтез, абстрагування, класифікація, узагальнення?
4. Чи існує єдине визначення поняття «культура мислення»?
5. Чи є діалектичний елемент в структурі мислення за М. Голубевою головним? Якщо ні, то чому?

Завдання для самостійної роботи

- Опрацювати матеріал за статтею Голубева М. О. Педагогічна система реалізації поняття «культура мислення» / Марія Голубева // Наукові записки НаУКМА. – 1999. – Т. 7 : Політологія. Соціологія. – С. 75-79.
- Розкрити сутність категорії «культура мислення», як історичної категорії;
- Проаналізувати структуру культури мислення студента;
- Виокремити три прийоми формування діалектичного мислення, як головного структурного елементу культури мислення та розкрити їхній зміст.